

УДК 378:005.6+377.36:61+37.0115.13

І. Р. Махновська,
здобувач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ СТУПЕНЕВОЇ МЕДСЕСТРИНСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто стан структурного реформування медсестринської освіти в Україні у напрямі її адаптування до загальноєвропейської, проведено науковий аналіз становлення та еволюції ступеневої медсестринської освіти в Україні, здійснено порівняння систем підготовки медсестринських кадрів в Україні та за кордоном, проаналізовано перспективи розвитку вищої медсестринської освіти.

Проблема підвищення якості підготовки медичних сестер цілеспрямовано вирішується світовою спільнотою упродовж другої половини минулого і першого десятиліття поточного століть. Аналіз підготовки медсестринських кадрів у країнах Європи, США та Канаді та порівняння його результатів із наявними на кінець XX – початок XXI ст. в Україні формами підготовки медичних сестер (які за останні 50 років майже не зазнали істотних змін) дали підставу фахівцям стверджувати про невідповідність останніх міжнародним вимогам і стандартам.

Мета статті – дослідити становлення та еволюцію ступеневої медсестринської освіти в Україні, показати її особливості при підготовці медсестринських кадрів та перспективи розвитку.

Незважаючи на певні здобутки в удосконаленні підготовки медичних сестер в Україні за роки радянської влади, рівня забезпеченості ними практичної охорони здоров'я, незалежній Україні дісталась у цьому недосконала спадщина. Вона обумовлювалась, передусім, копіюванням середньою медичною освітою змісту вищої медичної освіти, суттєвим відставанням сестринської справи і підготовки медичних сестер (традиційне існування лише двох її видів: 2-річної – на базі повної та 3-річної – на базі неповної середньої школи) від передових держав світу з неперервною багаторівневою системою вищої медсестринської освіти, що не відповідало міжнародним стандартам і потребувало якісного реформування освіти в медсестринстві. Встановлена невідповідність сестринської справи та медсестринської освіти в Україні міжнародним стандартам дозволила виділити групу чинників, вплив яких значною мірою був викликаний необхідністю перегляду ролі і місця сестринської справи, переорієнтації змісту медсестринської освіти у зв'язку з реформуванням системи охорони здоров'я та її адаптації до ринкових умов:

- відсутність досконалої законодавчо-нормативної бази;
- відсутність престижу професії та її мотивації;
- соціальна та професійна незахищеність фахівців сестринської справи, низька заробітна плата;
- недосконалість системи інформаційної підтримки;
- недостатня можливість для медсестер активно впливати на результати лікування і профілактики, обмеження самостійності у прийнятті рішень у межах своєї компетенції;
- відсутність аналізу та наукових досліджень із питань сестринської справи;
- невідповідність системи підготовки і післядипломної освіти медсестринських кадрів міжнародним стандартам;
- відсутність стандартів професійної діяльності медсестер у ЛПЗ;
- недосконалість системи атестації середнього медичного персоналу [1: 9].

Принципова різниця систем підготовки сестринських кадрів України з іншими країнами полягає у наступному:

1. У країнах євроатлантичного регіону відсутній освітньо-кваліфікаційний рівень вищої сестринської освіти, еквівалентний вітчизняному рівню "молодший спеціаліст". У той же час, здійснюється ступенева професійна підготовка медичних сестер (наприклад, помічників медичних сестер, ліцензованих, зареєстрованих медичних сестер), які не мають вищої освіти.

2. Три-чотирирічний термін підготовки медичних сестер є мінімальним у більшості європейських країн, тоді як в Україні, він був запроваджений лише з 2006 р.

3. У більшості країн Європи, в США та Канаді викладачами медсестринських інститутів, коледжів та сестринських факультетів медичних університетів є медичні сестри з академічним ступенем медсестринської освіти (магістри та доктори наук, а в сестринських школах – і бакалаври). В Україні не існувало системи підготовки науково-педагогічних кадрів із медсестринства.

4. В економічно розвинених країнах світу підготовка медичних сестер здійснюється виключно на базі повної середньої освіти (переважно 12-річна освіта, в Україні абітурієнт може мати базову середню освіту (9 класів загальноосвітньої школи).

5. Зміст сестринської освіти в Україні формується переважно емпіричним шляхом на основі стереотипного медичного (лікарського) уявлення про сестринську діяльність.

Для раціонального й ефективного використання наявного кадрового сестринського потенціалу в Україні важливого значення набувало формування державної політики у сфері сестринської справи, підготовки сестринських кадрів і підвищення відповідальності органів влади усіх рівнів для її реалізації.

Нового змісту й ефективності діяльність у галузі сестринської справи набула від часу здобуття Україною незалежності. У 1993 р. сестринський відділ Європейського регіонального бюро ВООЗ провів у Алма-Аті (Казахстан) першу нараду спеціалістів із сестринської справи та акушерства з нових незалежних держав. Учасники наради прийняли рекомендації та нову Алма-Атинську декларацію, яка стосувалася загальної стратегії медсестринського розвитку в цих державах. Друга нарада цієї ж групи лідерів відбулася в серпні 1994 р. у Бішкеку (Киргизія), третя – в червні 1995 року в Стокгольмі (Швеція). У ході нарад розглядалися питання вдосконалення сестринської справи, наближення її змісту та програм підготовки медичних сестер до міжнародних стандартів. Було затверджено головні завдання проекту "Розвиток сестринської справи": управління (керівництво) сестринською справою і сестринською практикою та поліпшення якості сестринської допомоги [2: 3-6].

Протягом 1992-1994 рр., реалізуючи концепцію вищої неперервної ступеневої освіти, закладену в Законі України "Про освіту", було розроблено освітньо-професійні програми та навчальні плани підготовки медичних сестер двох рівнів – дипломованої та бакалавра. Було визначено таку ступеневість медсестринської освіти:

I рівень – дипломована медична сестра (термін підготовки в медичних освітніх закладах I рівня акредитації – 2 роки на базі повної загальної середньої освіти та 3 роки – на базі базової загальної середньої освіти);

II рівень – медична сестра-бакалавр (термін підготовки – 4 роки на базі повної загальної середньої освіти, 3 роки – після закінчення медичного освітнього закладу I рівня акредитації за денною формою навчання та 3,5 роки – для зайнятих медичних сестер за вечірньою формою навчання (або, як зазначено в міжнародній термінології, з неповним навчальним днем).

Починаючи з 1997 р., за ініціативою МОЗ України було розроблено та запроваджено так звану "медсестринську модель" бакалаврської програми для медсестер. Суть її полягає в тому, що спочатку студенти навчаються за програмою базового медсестринства протягом перших двох років, а далі – протягом наступних двох років вивчають предмети бакалаврської програми. У травні 1998 р. Американський міжнародний союз охорони здоров'я (АМСОЗ) провів у Києві конференцію спеціалістів із медсестринства нових незалежних держав, де обговорювались питання вдосконалення медсестринської освіти. У роботі практично всіх партнерів АМСОЗ чітко простежувалась тема розширення повноважень медсестринського персоналу та переосмислення ролі медичної сестри. Цей підхід цілком відповідав заходам з реформи охорони здоров'я та медсестринської освіти, що їх проводить Україна на державному рівні. До змісту ОКХ випускника ВМНЗ I-II р. а., крім умінь і навичок з догляду та спостереження за хворими, надання невідкладної допомоги, які вимагались в ОКХ старого покоління, було вперше введено такі здатності та вміння: пропаганда медико-гігієнічних знань; профілактика захворювання; формування здорового способу життя в населення; навчання й виховання свідомого ставлення до здоров'я.

Найважливішою особливістю нових стандартів стала орієнтація їх на сучасні та майбутні потреби населення в медсестринській допомозі. Вперше до змісту професійної медсестринської освіти були введені поняття "збереження здоров'я", "первинна медико-санітарна допомога", концепції стратегії ВООЗ "Досягнення здоров'я для всіх" нової ролі та функцій медичних сестер, формування професійного вміння оцінити стан та навички збереження здоров'я і навчати населення здоровому способу життя.

На актуальності і необхідності професійної ступеневої освіти медсестер наголошувалось у наказах МОЗ України № 35 від 24. 02. 2000 р. "Про затвердження Положення про особливості ступеневої освіти медичного спрямування", МОН України № 612 від 13. 07. 2007 "Про затвердження плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року" та інших чинних нормативно-директивних документах.

Реформуванню сестринської освіти в Україні сприяли:

1. Програма розвитку медсестринської освіти в Україні на період 1993-2002 рр., яка передбачала: створення ступеневої медсестринської освіти; реорганізацію найбільш потужних медичних училищ в медичні коледжі; створення навчально-методичного забезпечення в навчальних закладах відповідно до ступеневої медсестринської освіти; створення навчально-методичного забезпечення державною (українською) мовою; створення системи ліцензування і акредитації навчальних закладів; вивчення міжнародного досвіду медсестринської освіти.

2. План розвитку медсестринства в Україні на 1995-2004 рр., розроблений відповідно до рішення Національної конференції медсестер (Чернівці, 1995 р.), передбачав: створення факультетів медсестер у медичних університетах (інститутах); продовження розвитку ступеневої медсестринської освіти в Україні; створення і вдосконалення навчально-методичного забезпечення в навчальних закладах державною (українською) мовою; створення державної оцінки якості підготовки фахівців сестринської

справи; проведення реформи післядипломного навчання викладачів сестринської справи; розробку державних стандартів освіти медсестри; впровадження навчальної програми ВООЗ "ЛЕМОН" для підготовки медичних сестер, фельдшерів, акушерок; створення Етичного кодексу медичних сестер України (1999 р., прийнятий на I з'їзді медичних сестер України у Чернівцях); створення Асоціації медичних сестер України; організацію і видавництво журналу "Медсестринство України"; вивчення і впровадження міжнародного досвіду підготовки медичних сестер: зміна змісту освіти медсестри – перехід від медичної до медсестринської моделі підготовки медичних сестер.

Приєднання України до Болонського процесу у 2005 р., основна мета якого – створення єдиного європейського наукового освітнього простору, визначили мету реформування медичної освіти на найближчий час.

Основні завдання та принципи Болонської декларації (введення двоциклового навчання; розробка єдиної системи залікових одиниць, запровадження кредитно-модульної системи; формування системи контролю якості освіти; розширення мобільності студентів і викладачів; забезпечення конкурентоздатності фахівців у будь-якій країні Європи; розширення європейського простору вищої освіти) були покладені в основу **"Програми розвитку медсестринства в Україні на 2005-2010 роки"**, яка передбачала:

- розробку і запровадження нових освітніх стандартів і змісту медичної освіти;
- перехід з 2-х на 3-річну програму підготовки медсестер;
- запровадження однорічної підготовки медсестер-бакалаврів;
- запровадження уніфікованих програм післядипломної освіти;
- перегляд професіограми медсестри з перерозподілом функцій між лікарем і медсестрою;
- створення інститутів медсестринства, сестринських факультетів при університетах;
- затвердження програми підготовки магістрів медсестринства (розробка державних стандартів ОКХ і ОПІ).

Особлива роль у підготовці сестринських високопрофесійних кадрів відводилась вищим медичним навчальним закладам нового типу – інститутам медсестринства, в яких передбачалось запровадження, відповідно до Європейських і світових стандартів, ступеневої сестринської освіти – від ліцензованої медсестри до бакалавра та магістра зі спеціальності "Сестринська справа".

Відповідно до Концепції розвитку вищої медичної освіти (наказ МОЗ та АМН України від 12. 09. 2008 р. № 522 / 51) і Програми розвитку медсестринства України на 2005-2010 рр. (наказ МОЗ від 8. 11. 2005 р. № 585) єдиний в Україні навчальний заклад нового типу – Житомирський інститут медсестринства – дав змогу перейти від медичної моделі підготовки спеціалістів до ступеневої медсестринської та привести її до рівня міжнародних стандартів.

У 2008 році вперше в історії держави три навчальні заклади – Житомирський інститут медсестринства, Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського, Буковинський державний медичний університет здійснили набір студентів до магістратури з медсестринства. Так було реалізоване одне з основних завдань, яке ставило Міністерство охорони здоров'я України у Програмі розвитку медсестринства України на 2005-2010 рр., яка передбачала реалізацію інноваційної і кадрової політики у системі охорони здоров'я, удосконалення системи підготовки медичних сестер, розроблення та реалізацію програми розвитку медсестринства, розширення функцій медичних сестер відповідно до світового досвіду, забезпечення розвитку ступеневої медсестринської освіти в Україні [3: 18].

За ініціативою МОЗ України:

- розроблено стандарт освіти – магістратура за спеціальністю "Сестринська справа" та внесено зміни і доповнення до постанови Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 року № 507 "Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями";
- створено Координаційну Раду з питань розвитку медсестринства України;
- забезпечено розвиток мережі вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів з реорганізацією найбільш потужних медичних училищ у медичні коледжі;
- продовжена та удосконалена система державної діагностичної оцінки якості підготовки фахівців зі спеціальності "Сестринська справа";
- відкрита дистанційна форма навчання – бакалавр за спеціальністю "Сестринська справа" для практикуючих медичних сестер (рівень молодшого спеціаліста);
- покращенню підготовки сприяло відкриття у вищих медичних навчальних закладах I-II рівнів акредитації відділень підвищення кваліфікації молодших медичних спеціалістів; створення в регіонах хоспісів та відділень сестринського догляду; введення в лікувально-профілактичних закладах нових посад заступника головного лікаря з медсестринства та медичної сестри-координатора; створення стандартів медсестринських процедур, маніпуляцій та планів догляду і навчання; проведення та удосконалення Всеукраїнських конкурсів фахової майстерності серед випускників ВМНЗ I-II рівнів акредитації за

спеціальністю "Сестринська справа"; започаткування та проведення Всеукраїнських конкурсів професійної майстерності медичних сестер (рівень молодшого спеціаліста); проведення нарад, конференцій, конгресів з питань покращення медсестринської освіти та розвитку медсестринства України; забезпечення підтримки та співпраці з Асоціацією медичних сестер України з обласними її осередками.

Відповідно до вимог міжнародних стандартів, на виконання наказу Міністерства охорони здоров'я України від 08. 11. 2005 р. № 585 "Про затвердження Програми розвитку медсестринства України на 2006-2010 рр." та з метою удосконалення системи безперервного навчання середнього медичного персоналу, покращення надання медичної допомоги населенню в Україні запроваджена ступенева медсестринська освіта.

Ступенева освіта медичних сестер в Україні:

I рівень – Дипломована медична сестра – 3 роки навчання (на базі повної середньої освіти);
Дипломована медична сестра – 4 роки навчання (на базі базової середньої освіти);

II рівень – Медична сестра (бакалавр) – 1 рік навчання (денна форма – навчання дипломованої медичної сестри, після закінчення медичного училища);

III рівень – Медична сестра (магістр) – 2 роки навчання (навчання у вищих медичних навчальних закладах IV рівня акредитації та інститутах медсестринства).

Розроблений стандарт освіти – магістратура зі спеціальності "Сестринська справа" – дав можливість внести зміни і доповнення до Постанови Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 року № 507, згідно з якими запровадження магістратури з медсестринства надає медичним сестрам можливість отримувати повну вищу медсестринську освіту медсестри-педагога, медсестри-керівника високого рангу, медсестри-науковця [4: 22].

Наказом Міністерства освіти і науки України від 26. 11. 2007 р. № 1033 "Про затвердження Змін до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями" (зареєстрований Міністерством юстиції України 28.11.2007 р. за № 1322 / 14589), внесені зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 року № 507 і введений у дію освітньо-кваліфікаційний рівень 8.110102 "Сестринська справа", кваліфікація "науковий співробітник" (сестринська справа, акушерство), напрям підготовки 1101 "Медицина".

Реформа медсестринської освіти в Україні орієнтує на пошук відповіді на головні запитання: якого фахівця потребує ринок праці і яких професійних якостей має набути фахівець під час професійної підготовки.

Гарантом розвитку професійної компетентності майбутніх медичних сестер у сучасному освітньому процесі є галузеві стандарти освіти (ОКХ, ОПП), які встановлюють вимоги до рівня підготовленості випускників вищих медичних навчальних закладів. Перелік правових документів, розроблений і затверджений Міністерством освіти і науки України та Міністерством охорони здоров'я України, визначив єдиний підхід до підготовки спеціалістів з медсестринства, підтвердив академічну свободу, демократизм, гуманізм освіти, а також забезпечив умови входження в міжнародний освітній простір [5: 3-5].

Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника вищого навчального закладу I-III рівнів акредитації узагальнює зміст освіти, тобто відображає цілі освітньої та професійної підготовки, визначає місце фахівця в структурі системи охорони здоров'я і вимоги до професійної компетентності. Освітньо-кваліфікаційна характеристика встановлює галузеві кваліфікаційні вимоги до соціально-виробничої діяльності й державні вимоги до характеристики та якостей особи. Освітньо-професійні програми підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації фахівців з неповною, базовою та (на сучасному етапі) повною вищою медсестринською освітою відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів розробляються МОЗ України і затверджуються МОНМС України у встановленому порядку. Освітньо-професійна програма визначає: нормативний термін навчання за очною формою навчання; нормативну частину змісту навчання у вигляді системи блоків змістовних модулів, їх інформаційний обсяг та рівень засвоєння відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики. Освітньо-професійна програма встановлює: вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої і професійної підготовки фахівця; рекомендований перелік навчальних дисциплін.

Зусилля провідних спеціалістів МОЗ України у справі модернізації сестринської освіти, дієва підтримка усіх, хто має безпосереднє відношення до підготовки сестринського персоналу – адміністрацій та викладачів ВМНЗ, дали можливість системі медсестринської освіти України перейти до стану структурного реформування у напрямі її адаптування до загальноєвропейської. Зміни стосувались перегляду структури освітньо-кваліфікаційних рівнів, запровадження кредитно-модульної форми навчання, підвищення якості освіти та її відповідності європейським нормам на основі нових державних стандартів освіти, створення дієвої системи отримання освіти протягом усього життя.

Отже, на підставі аналізу концептуально-методологічного еволюціонування (становлення та розвитку ступеневої освіти медичних сестер в Україні), ми робимо висновок, що процес реформування, втілюючись у певні позитивні результати, триває.

В українському суспільстві змінено усталені стереотипні уявлення про роль медсестри у комплексі лікувально-діагностичних, профілактичних, реабілітаційних та медико-соціальних заходів; переосмислюється практична роль медсестри-лідера (бакалавра, магістра), інший вигляд має колегіальна узгодженість у роботі таких фахівців, стандарти їхньої професійної поведінки, її обсяги і методи; виникло нове психологічне підґрунтя професійних ролей медсестер різного рівня освіти.

Водночас процес реформування медсестринської галузі актуалізував низку не вирішених проблем, найгострішою з яких є перспектива вивчення шляхів подальшої оптимізації підготовки медсестринських кадрів у державі:

- створення системи підготовки науково-педагогічних кадрів із медсестринства (магістратура та докторантура);
- розробка системи управління якістю освіти у кожному ВМНЗ, здійснення моніторингу професійної компетентності педагогічних працівників;
- забезпечення навчального процесу необхідними кадровими, матеріально-технічними, інформаційними ресурсами, активне впровадження сучасних інформаційних та інноваційних освітніх технологій;
- запровадження Всеукраїнського реєстру медсестер та науково-педагогічних кадрів з медсестринства;
- затвердження наукової спеціальності "Медсестринство" та створення спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій за науковою спеціальністю "Медсестринство";
- запровадження аспірантури та докторантури за науковою спеціальністю "Медсестринство".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Шатило В. Й. Ступенева медична освіта в Україні (з досвіду роботи) Житомирського інституту медсестринства / В. Й. Шатило, І. Р. Махновська // Медсестринство. – Тернопіль, 2008. – № 2. – С. 9–12.
2. Біловол О. М. Стратегія розвитку та реформування медсестринства в Україні / О. М. Біловол // Буковинський медичний вісник (Спеціальний випуск). – Чернівці, 2007. – С. 3–6.
3. Банчук М. В. Стратегія розвитку та реформування медсестринства в Україні / Банчук М. В., Волосовець О. П., Чернищенко Т. І. // Магістр медсестринства. – Житомир, 2008. – № 1. – С. 18–21.
4. Шатило В. Й. Реформування медсестринської освіти в Україні / В. Й. Шатило // Магістр медсестринства. – Житомир, 2008. – № 1. – С. 22–26.
5. Махновська І. Р. Державні галузеві стандарти нової медсестринської спеціальності / І. Р. Махновська // Магістр медсестринства. – Житомир, 2008. – № 1. – С. 3–5.

Матеріал надійшов до редакції 24.10. 2011 р.

Махновская И. Р. Становление и эволюция уровня медсестринского образования в Украине.

В статье рассмотрено состояние структурного реформирования медсестринского образования в Украине с целью его адаптации к общеевропейскому, проведён научный анализ эволюции уровня медсестринского образования в Украине, сделан сравнительный анализ систем подготовки медсестринских кадров в Украине и за рубежом, проанализованы перспективы развития высшего медсестринского образования.

Machnovska I. R. The Development and Evolution of the Level Nursing Education in Ukraine.

The article deals with the state of the structural reforming of the nursing education in Ukraine towards its adaptation to the Common European one. The scientific analysis of the genesis and evolution of the level nursing education in Ukraine has been carried out. The comparison of the systems of nursing personal training in Ukraine and abroad has been conducted and the perspectives of the higher nursing education development have been analyzed.